

ŁUKASIEWICZ, Jan (2015)

Sobre el principi de contradicció en Aristóteles

Madrid: Encuentro (Opuscula Philosophica, 55), 64 p.

ISBN 978-84-9055-084-7

En aquesta ressenya, intentaré presentar la traducció de l'*Über den Satz des Widerspruchs bei Aristoteles*, de Jan Łukasiewicz, publicat per primera vegada l'any 1910 al *Bulletin International de l'Académie des Sciences de Cracovie*. Malgrat que es tracta d'un text breu, les poques pàgines de què consta mostren un to contundent. Això no obstant, el lector no ha d'oblidar que això és degut al fet que es troba amb un escrit sobre lògica i que, per tant, hi manca tot l'entramat argumentatiu, típic de la majoria de textos filosòfics, a la vegada que hi conserva tota la força. Aquesta circumstància, a la vegada, dificulta força tot intent de resumir-lo o d'explicar-lo, i és per aquest motiu que he decidit presentar-lo d'una manera no lineal, això és, d'una manera que n'expliqui la potència.

Podríem dir que el llibre, desglossat en vint punts, es divideix en dues parts. A la primera, del punt 1 al 17 (p. 23-48), Łukasiewicz s'enfronta directament amb el principi de contradicció d'Aristòtil, mentre que, a la segona, del punt 18 al 20 (p. 48-53), pretén mostrar que les motivacions que empenyen l'Estagirita a realitzar una formulació d'aquest tipus són ètiques i que, per tant, l'aparent logicitat no és sinó una disfressa. Així doncs, com veurem, el que s'intenta mostrar és que el *principi* no és lògic, és a dir, axiològic, sinó dogmàtic, amb la qual cosa criteris com ara els de *necessitat* o *possibilitat* se situen en una altra dimensió.

La meua intenció és començar per aquesta segona part, a la vegada que intento contextualitzar la problemàtica que, d'altra banda, Łukasiewicz ja esmenta al text, però sempre ho faré d'una manera secundària, com d'escenari, en altres paraules, de fons. El primer de tot

és ressaltar que l'autor parteix de dos pressupòsits, a saber, el primer, que la lògica del seu moment implica una revolució enfront de l'antiga, equiparable a la que va implicar la nova geometria enfront de l'euclidiana, i, el segon, que l'obra d'Aristòtil és la compilació més important de l'antiga lògica i que, per tant, ajuntant ara aquests dos pressupòsits, és menester revisar-la a partir de totes les innovacions. El llibre que ens ocupa tracta el *Principi de contradicció* d'Aristòtil, centrat en el llibre IV de la «*Metafísica*», però que també apareix al «*De Interpretatione*», als «*Analítics primers*» i als «*Analítics segons*». Aquest protagonisme és degut al fet que aquest *principi* se situa com a últim i, al final, com a *suprem*. Dit en altres paraules, que és punt d'inici de tot. Com se sap, en un sentit molt general, el principi de contradicció afirma el següent: «un objecte no pot tenir i no tenir a la vegada alguna propietat». Per Łukasiewicz, això implica un error lògic a dos nivells. El primer té a veure amb l'extensió a tres nivells que Aristòtil fa del principi de contradicció i el segon que, malgrat que podria ser-ne un de lògic, igualment no aconsegueix la prioritat desitjada.

Comencem sobre el darrer esmentat, ja que, tal com he dit quan donava compte de l'ordre que seguirà aquest escrit, correspondria a la segona part. Łukasiewicz fa notar que l'atribució de *principi últim* al *principi de contradicció* prové de la creença que aquest és *autoevident*. Això es pot entendre de moltes maneres, però, principalment, vol dir que no requereix demostració ni en necessita, en un sentit lògic; però també, en un sentit epistemològic, i seguint la classificació que s'explicarà després, també en un sentit psicològic, això és, que accep-

tar-ne la veritat n'implica la comprensió. Per tant, l'atac de Łukasiewicz va dirigit cap a la propietat d'*autoevidència* a partir de tres arguments. El primer és mostrar que l'evidència no és un bon criteri epistemològic per assenyalar la veritat sobre alguna cosa, ja que, d'una banda, hi ha moltes evidències que es basen en falsedats, a la vegada que l'evidència en qüestió, a saber, del principi de contradicció, no ho és per a algú, com ho hauria de ser. El segon rau a creure que la llei natural que podria ordenar els nostres estats psíquics tampoc garantiria cap veritat sobre l'evidència, ja que bé podrien estar ordenats sobre enunciats falsos. Com veurem després, tal proposta esdevé falsa. El tercer és que el principi de contradicció no està subjecte a la prova de l'enunciat fals o de la negació. Això és que cap d'aquests dos darrers termes contenen el concepte de *multiplicació lògica*, imprescindible perquè es doni la contradicció.

En aquest punt, Łukasiewicz dóna compte que, *de fet*, existeixen *objectes* contradictoris (l'exemple de l'autor és el del *màxim nombre prim*), fet que nega de base la definició abans donada. Es noterà que he posat en cursiva la paraula *objecte*. El motiu d'haver-ho fet així és el suport que mostra Łukasiewicz a la teoria de Meinong, justament sobre aquest concepte. Usant la seva categoria de «formacions conceptuals constructives», això és, tot objecte exempt d'existència, Łukasiewicz reflexiona sobre el fet que objectes —construïts— que, en un principi, sembla que no siguin contradictoris, més endavant poden acabar sent-ho. Però cal veure què vol dir aquí l'autor, ja que constatar la contradicció de quelcom que abans no ho era, no n'implicarà la inexistència, sinó que allò *serà* —d'alguna manera— contradictiu. Łukasiewicz es basa en els descobriments, entre d'altres, de Russell, malgrat que sembli que passa per alt el debat entre Russell i Meinong justament sobre

aquests afers. Per exemple, Łukasiewicz és sensible a la diferència que fa entre els dos tipus d'objectes que esmenta, a partir del sentit que atorga a l'existència. *De fet*, en el sentit de *real*, no creu que mai hagi tingut lloc una contradicció. Però d'això, afirma, no se'n pot extreure la deducció que el *principi de contradicció* sigui correcte, sinó que també es pot pensar que sempre trobarem maneres de *resoldre* les contradiccions, ja que la lògica és nostra, mentre que el món extern no n'és. La conclusió sobre aquesta afirmació és, primer de tot, que no hi ha prou proves per afirmar la veritat del principi en qüestió, a la vegada que aquest no conté valor lògic, sinó ètic i pràctic. Això és que, mentre que, lògicament, no es demostra el principi de contradicció, sembla que aquesta és necessària per tal de provar veritats i falsedats ètiques. Un exemple en seria el de la possibilitat de provar que no s'ha comès un crim atenint-se a una prova determinada. No cal esmentar les contradiccions a les quals es podria arribar si aquest principi no es mantingués, ni tan sols cal parlar de les funestes conseqüències. D'altra banda, crec que un toc interessant de Łukasiewicz és el d'intentar que l'ètica no quedi subjecta a tot el que implica la lògica.

Però ara cal anar a la primera part del text, a l'enfrontament directe de Łukasiewicz amb Aristòtil. Aquí, la idea és demostrar que la formulació de l'Estagirita és falsa. Abans he esmentat tres maneres d'entendre el concepte d'*evident*, malgrat que n'hi ha dues que s'equiparessin en aquell moment. La raó de les tres divisions rau en el fet que el mateix Aristòtil divideix el principi de contradicció en tres lleis, a saber: l'ontològica (Met. IV 3, 1005 b 19-20), la lògica (Met. IV 6, 1011b 13-14) i la psicològica (Met. IV 3, 1005 b 23-24). Łukasiewicz dóna tot un seguit de raons per legitimar la traducció següent d'Aristòtil a la lògica moderna, les quals no tocaré en aquest text, principalment per

la meva desconexença del grec antic. La traducció és la següent (p. 25-26)¹:

- L'ontològica: «La mateixa nota no pot pertànyer i no pertànyer a un objecte».
- Lògica: «Dos enunciats contradictoris no poden ser veraders a la vegada».
- Psicològica: «Dos actes de creure corresponents a dos enunciats contradictoris no poden existir simultàniament en la mateixa consciència».

El primer que constata Łukasiewicz és que les tres formulacions no són equivalents en cap sentit. A la vegada, descansa en l'autor la idea que, si es desmunta una de les equivalències, la resta la seguirà, ja que la teoria d'Aristòtil necessita les equivalències per demostrar cada una de les tres lleis. Sense entrar en l'argumentació aristotèlica, Łukasiewicz afirma, primer de tot, que el principi de contradicció psicològic és fals, perquè aquest no es pot deduir a priori, sinó per experiència i que, a més, això no s'ha fet. D'altra banda, com ja s'ha dit més amunt i entrant ara en la teoria aristotèlica, aquesta llei psicològica no es presenta com a evident. Aquest fet es mostra en el mateix moment en què es repara en les filosofies que la neguen, com ara, entre d'altres, la de Hegel. A part, la prova (Met. IV 3, 1005 b 26-32; 6, 1011 b 15-21; De Int. 14, 23 a 27-39 i 14, 23 b 17) esdevé insuficient, ja que no demostra que dos actes contraris de creença siguin contraris per contradicció. A més, l'argumentació d'Aristòtil és lògica, i això implica practicar lògica de la psicologia, fent el salt il·legítim d'afirmar que les creences se sotmeten a la dicotomia entre veritat i falsedat. Això, finalment, és promoure l'equivalència entre la *conseqüència lògica* i la *causalitat psicològica*.

En relació amb l'equiparació de la llei lògica amb l'ontològica, Łukasiewicz afirma que, malgrat que no se'n vulgui fer cap demostració, perquè és una llei última, Aristòtil comet dos errors. El primer, situar per raons no lògiques un principi que, a més de disfressar-lo de lògic, adquireix un estatut de *ser* i, el segon, intentar donar proves del que, inicialment, no en podia tenir. L'autor fa veure que, per *simplicitat*, el principi d'identitat s'escauria més que el de *contradicció*. El primer no necessita la negació ni la multiplicació lògica, mentre que el segon, sí. A la vegada, però, Łukasiewicz ens fa adonar que, fins i tot un principi així de simple necessitaria uns altres fins, segons ell, per arribar al principi definitiu, a saber, l'enunciat «anomeno verader l'enunciat afirmatiu que adscriu a un objecte la nota que l'hi pertany»² (p. 34). Sobre el segon error, Aristòtil ofereix dos tipus de demostracions, a saber, dues d'alèctiques (Met. IV 4, 1006 b 28-24; 4, 1006 b 11-22) i tres d'apagògiques (Met. IV 4, 1007 b 18-21; 4, 1008 a 28-30; 4, 1008 b 12-19). La primera alèctica comet l'error de confondre el principi de doble negació amb el de contradicció. Com ja s'ha dit, el primer no necessita la multiplicació lògica, mentre que el segon, sí. A més, com també s'ha dit, per Łukasiewicz *hi ha* objectes contradictoris als quals els escau el principi de la doble negació, però no el de contradicció. La segona demostració alèctica afirma que només es pot aplicar el principi a les essències de les coses. Sobre això, Łukasiewicz afirma que l'existència de les substàncies només és probable. A més, aquesta prova contindria un error formal, a saber, usar una premissa apagògica. D'altra banda, les tres demostracions apagògiques parteixen d'una petició de principi, a saber, el mateix principi de contradicció. A la vegada,

1. La traducció al català és pròpia.
2. Ídem.

cometrien la fal·làcia informal de la *ignoratio elenchi*, en el mateix moment en què es passa de la demostració del principi en qüestió a fonamentar que és impossible que el *tot* sigui contradictori, la qual cosa fa que el debat ja no se situï a *demonstrar*, sinó a *cercar* quelcom que no sigui contradictori.

Sobre això darrer, Łukasiewicz fa notar que Aristòtil dóna validesa al principi de contradicció únicament a *l'ens* en *acte* i que, per tant, en *potència* sí que podria *haver-hi* contradicció (Met. IV 5, 1010 a 1-5). Ajuntant una altra vegada la llei lògica amb l'ontològica, Aristòtil postula dues realitats (dos mons, dirà l'autor): l'una, potencial, on hi ha tot allò indeterminat i, l'altra, l'actual. En totes dues, així, el principi de contradicció, segons la interpretació de Łukasiewicz, es posiciona com una llei metafísica de les dues realitats. Això és, situar la llei com a *suprema*, però en un sentit no lògic. Dit en altres paraules, que és una llei que regeix, però de la qual no se'n desprenen ni en depenen uns altres axiomes lògics. En concret, Aristòtil tractarà el sil·logisme (An. Post. I, 11, 77 a 10-22)³. Això,

però, és afirmar, d'una banda, que l'equivalència de les lleis no es dóna i, a més, que, lògicament, el principi de contradicció és feble. A això, Łukasiewicz afirma que hi ha molts més principis que no es desprenen del de contradicció, com ara, per exemple, la deducció, la inducció i, hi afegeixo jo, l'abducció. És important notar que l'autor trenca la dependència lògica lineal entre diferents principis.

Per tot el que hem dit, Łukasiewicz afirma, d'una banda, que s'ha d'oblidar la idea que el principi de contradicció sigui un principi suprem. Això és, que no hi ha equivalència entre les tres lleis formulades. A més, que les lleis cognitives no són les de la lògica i que, aquesta, no n'és una metafísica. D'altra banda, que, com a principi lògic, el principi en qüestió no es pot posicionar com a principi últim i que, a més, la seva importància i legitimitat queda quasi eliminada en el moment en què es veu que s'ha confós amb el principi de la doble negació. Per això, Łukasiewicz, que s'adona del valor que hi veu Aristòtil, en reivindica la importància, però en un àmbit diferent de la lògica, a saber, el pràctic.

Alger Sans Pinillos

Universitat Autònoma de Barcelona

<http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.791>

3. Per mostrar això, Łukasiewicz tradueix de la manera següent el que va dir Aristòtil (p. 47):
 tenint en compte que A = animal; B = home; C = Càl·lies,
 B és A (i no també no A)
 C, que és no C, és B i no B
 * * C és A (i no també no A).